

Μαριγώ Παπανικολάου

(Εκπαιδευτικός, μεταπτυχιακή φοιτήτρια Τμήματος Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης)

Πολιτικές διαστάσεις του ενεργειακού ζητήματος στον Παρευξείνιο χώρο: Ρωσική ενεργειακή πολιτική, θέματα ενεργειακής ασφάλειας

Political dimensions of the energy issue in the Black Sea region: Russian energy policy, energy security issues

Abstract

The world is in flux and the Black Sea region is becoming more attractive. It is coming out of its recent relative obscurity seeking to restore its past glory as a major geopolitical intersection. It forms the core of the vast area that extends from Europe to Central Asia and the Middle East and it is closely related to the unstable Caucasus and Caspian regions characterized by common risks and challenges. As a result, it is one of the most strategically important regions in Europe providing also a major trading link and transit routes for Caspian energy supplies. In addition, this region is a historic hub of diverse cultures, political and economical interactions; an important part of today's energy geopolitics, the new «near abroad» of Russia and an area of considerable Euroatlantic focus.

Following the adage that energy security lies mainly in diversity, a new quest for alternative energy resources that could alleviate some of Europe's dependence on Russian energy has developed. The Black Sea region plays a critical role in the European energy security. Geographically located in close proximity to the world's greatest gas and oil reserves, the Black Sea region forms a natural energy bridge between the supplier countries and important consumer markets of the European Union (EU). It draws attention to how oil and gas from further afield should reach Europe's major consumer markets.

Russia holds the world's largest proven reserves of natural gas. The country supplies a third of Europe's oil and natural gas and is starting to export more to the energy-hungry East Asian markets. The energy sector is far more than a commercial asset for Moscow; it has been one of the pillars of Russia's stabilization and increasing strength for more than a century. The Kremlin has designated energy security as the primary issue for Russia's national security, especially since recent changes in global and domestic trends have cast doubts on the energy sector's continuing strength. This is reflected in the new “Foreign Policy Concept of the Russian Federation” signed by President Putin on February 12, 2013. The document establishes the basis of Russia's external action at least until 2018, with a focus on the importance of access to energy resources globally and the potential for military conflict.

Energy security also is a precondition for economic stability and thus a top priority for the EU and the US economies. These economies require a consistent source of affordable energy supplies, ideally obtained from a diversity of transit routes end sources. The Caspian region has piqued the West interest as a source of oil and natural gas and the Black Sea is already an important avenue for the movement of

these sources to Europe. Increasing the number of suppliers to energy-dependant European economies would enhance EU energy security, breaking Russia's transit monopoly and reducing its already excessive market power. Subsequently, Turkey is emerging as key to the diversification of energy transit-routes between energy-supplying and energy-consuming countries. Several recent pipeline project proposals envision Turkey as a conduit for energy supplies traveling from East to West.

In summary, oil and gas transit is a question not just for economics but also for geopolitics. Therefore, both the «Five day war» between Russia and Georgia in 2008 and the current events in Ukraine exemplify that oil and gas transit routes in the Black Sea region are more closely related to geopolitics.

«Αν υπάρχει ένα κυρίαρχο γεγονός στην ιστορία του Εύξεινου Πόντου, αυτό δε σχετίζεται με κάποια διαμάχη και βία αλλά με την καθυστερημένη έλευση των αντιλήψεων της κεντρικής οργάνωσης που κυριαρχούσαν στην Ευρώπη το 18^ο και 19^ο αιώνα. Είναι η περιοχή όπου το κράτος με τη σύγχρονή του μορφή ήλθε μάλλον καθυστερημένα...»¹.

Ρόλος Παρευξείνιου Χώρου

Ο Παρευξείνιος χώρος, υπό το πρίσμα της διαρκούς ρευστότητας του σημερινού παγκόσμιου γεωπολιτικού περιβάλλοντος, αρχίζει να γίνεται περισσότερο ελκυστικός και να αποκτά ολοένα και πιο πολύ σπουδαιότητα. Η γεωγραφική αυτή περιοχή του πλανήτη, που εξέρχεται από την σχετικά πρόσφατη αφάνειά της, αναζητεί να αποκαταστήσει την παλιά της αίγλη ως ένα σημαντικό γεωπολιτικό σταυροδρόμι².

Η αξία του Παρευξείνιου χώρου είναι πάρα πολύ μεγάλη γιατί το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής είναι στρατηγικά τοποθετημένο μεταξύ της Δυτικής Ευρώπης, της Κεντρικής Ασίας και της Μέσης Ανατολής και σχετίζεται στενά με τις ασταθείς περιοχές των Βαλκανίων, του Καυκάσου και της Κασπίας. Είναι χώρος πολιτικών και οικονομικών αλληλεπιδράσεων και αποτελεί ένα σημαντικό τμήμα των σημερινών ενεργειακών γεωπολιτικών. Από το χώρο αυτό διέρχονται οι σημαντικότερες θαλάσσιες εμπορικές διαδρομές και οι αγωγοί μεταφοράς πετρελαίου και φυσικού αερίου από τις περιοχές της Κασπίας Θάλασσας και της Μέσης Ανατολής³. Είναι το νέο «Εγγύς Εξωτερικό»⁴ της Ρωσίας και η περιοχή επικέντρωσης μεγάλου ενδιαφέροντος της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας.

Ιστορικά ο χώρος αυτός αποτελεί κόμβο συνάντησης ποικίλων πολιτισμών και σφαιρών επιρροής. Η Ελλάδα, η Βουλγαρία και η Ρουμανία είναι χώρες μέλη της ΕΕ. Η Ουκρανία αμφιταλαντεύεται πολιτικά μεταξύ ΕΕ και Ρωσίας. Η Γεωργία έχει μεγάλο πρόβλημα με τη διατήρηση της εδαφικής της ακεραιότητας λόγω της «παγωμένης διαμάχης-frozen conflict» στις περιοχές Αμπχαζίας και Νότιας Οσσετίας και συγκεντρώνει το μεγάλο στρατηγικό ενδιαφέρον της Ρωσίας επειδή συνορεύει με

¹ Charles King: *The Black Sea: A History* (Oxford University Press, USA, 2004) σελ. 6.

² Alexandros Yannis: *The European Union and the Black Sea Region, ICBS, Policy Brief, No. 7, (2008), σελ. 1.*

³ Nadia Alexandrova-Arbatova: *Regional Cooperation in the Black Sea Area in the Context of EU-Russia Relations, ICBS, Xenophon Paper, No. 5 (2008), σελ. 9.*

⁴ Το Ρωσικό Δόγμα περί «Εγγύς Εξωτερικού», εφημερίδα *MAKEΔONIA*, (17-8-2008), (<http://www.makthes.gr/news/world/22654/>)

το «μαλακό της υπογάστριο». Η Ρωσία και η Τουρκία είναι ακινητοποιημένες σε διαφορετικές κατευθύνσεις από λόγους εθνικού συμφέροντος και εθνικής υπερηφάνειας⁵. Όσον αφορά στις σχέσεις Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν εκκρεμεί το θέμα του Ναγκόρνο Καραμπάχ ενώ στη Μολδαβία δεν έχει ακόμα επιλυθεί το πρόβλημα της Υπερδνειστερίας.

Η συντριπτική πλειοψηφία των παραπάνω χωρών σπάνια έχει γευτεί τα αγαθά και την εμπειρία της ασφάλειας, της δημοκρατίας και της ευημερίας. Ακόμη και τώρα είναι αντιμέτωπες με πάρα πολλά και χρόνια προβλήματα όπως, η ίδρυση, αποτελεσματική λειτουργία και εμπέδωση κρατικών θεσμών, η επίλυση εκκρεμών εσωτερικών και διακρατικών προβλημάτων που άπτονται της εδαφικής τους ακεραιότητας, η υιοθέτηση δημοκρατικών θεσμών στη λειτουργία του πολιτικού τους συστήματος, η οικονομική υπανάπτυξη και η ενεργειακή ανασφάλεια.

Ακόμη, ο Παρευξείνιος χώρος αποτελεί μία φυσική ενεργειακή γέφυρα ανάμεσα στις χώρες προμήθειας και τις πιο σημαντικές αγορές κατανάλωσης της ΕΕ. Οι κρίσεις στις σχέσεις μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας για τις τιμές του φυσικού αερίου τα έτη 2006 και 2009 αναζωπύρωσαν το δημόσιο διάλογο για τους κινδύνους ενεργειακής εξάρτησης της Ευρώπης από τη Ρωσία. Ως αποτέλεσμα η ΕΕ υιοθέτησε νέα ενεργειακή πολιτική με ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη διαφοροποίησης (*diversification*) ως προς τις χώρες προμήθειας για την κάλυψη των ενεργειακών της αναγκών σε πετρέλαιο και φυσικό αέριο⁶.

Τέλος, ο Παρευξείνιος χώρος λόγω της τεράστιας γεωπολιτικής του σημασίας συγκεντρώνει το στρατηγικό ενδιαφέρον της Ρωσίας, που κύριος στρατηγικός της στόχος είναι να έχει τις χώρες του χώρου αυτού στη σφαίρα επιρροής της, των ΗΠΑ, της ΕΕ, της Ουκρανίας καθώς και της Τουρκίας, η οποία επιχειρεί να καταστεί ο σημαντικότερος κόμβος στο δίκτυο μεταφοράς ενέργειας από την Κεντρική Ασία και Μέση Ανατολή προς την Ευρώπη. Τα πρόσφατα πολιτικά γεγονότα στην Ουκρανία, που ξεκίνησαν το Νοέμβριο του 2013 και συνεχίζοντα μέχρι και σήμερα, αποδεικνύουν στο μέγιστο βαθμό τη μεγάλη γεωπολιτική διάσταση της ενέργειας στο χώρο αυτό.

Ζητήματα Ρωσίας

α. Εθνικές προτεραιότητες της Ρωσίας στον Παρευξείνιο χώρο

Η σύγχρονη Ρωσική εξωτερική πολιτική εστιάζεται κυρίως στον Παρευξείνιο χώρο λόγω της μεγάλης γεωπολιτικής του σπουδαιότητας. Χαρακτηρίζεται από μία ακολουθία παραγόντων αποσταθεροποίησης όπως είναι η «Τσετσενοποίηση» του Βόρειου Καύκασου⁷, οι εκκρεμούσες ή άλλως επονομαζόμενες «παγωμένες» διαμάχες της Υπερκαυκασίας, η ένταση στις σχέσεις της Ρωσίας με τις χώρες του

⁵ Ariel Cohen and Conway Irwin: U.S. Strategy in the Black Sea Region, *Backgrounder (Executive Summary)*, No.1990 (2006), σελ.1.

⁶ Burcu Gultekin-Punsmann: Black Sea Regional Policy Approach: A Potential Contributor to European Energy Security, *ICBSS, Policy Brief, No. 6*, (2008),σελ.1.

⁷ Nadia Alexandrova-Arbatova: Regional Cooperation in the Black Sea Area in the Context of EU-Russia Relations, *ICBSS, Xenophon Paper, No. 5* (2008), σελ. 25.

Οργανισμού για τη Δημοκρατία και Οικονομική συνεργασία GUAM (από τα αρχικά των ονομάτων της Γεωργίας, Ουκρανίας, Αζερμπαϊτζάν και Μολδαβίας).

Ένας επιπλέον σημαντικός παράγοντας αποσταθεροποίησης είναι και ο ανταγωνισμός - αντιπαλότητα στο θέμα καθορισμού των διαδρομών κατασκευής των αγωγών μεταφοράς πετρελαίου και φυσικού αερίου από την περιοχή της Κασπίας. Επίσης, η περιοχή του Εύξεινου αποτελεί το κεφαλαιώδες κέντρο ενδιαφέροντος της Ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, γιατί δύναται να επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την περιφερειακή και διεθνή ασφάλεια και σταθερότητα αν τα προαναφερθέντα χρόνια προβλήματα δεν αντιμετωπισθούν αποτελεσματικά.

Ως εκ τούτου οι Ρωσικές εθνικές προτεραιότητες στην περιοχή αποτυπώνονται με μεγάλη σαφήνεια στην πρόσφατη προσάρτηση της χερσονήσου της Κριμαίας στη Ρωσική Ομοσπονδία την άνοιξη του 2014 και στην απόσχιση σημαντικού τμήματος της ρωσόφωνης Ανατολικής Ουκρανίας από το ουκρανικό κράτος.

β. Σημασία της ενεργειακής ασφάλειας στην εθνική ασφάλεια της Ρωσίας

Ο ενεργειακός τομέας είναι κάτι πολύ περισσότερο από ένα εμπορικό αγαθό για τη Ρωσία γιατί αποτελεί ένα από τους πυλώνες της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής της σταθερότητας, καθώς επίσης και βασικό παράγοντα αύξησης της δύναμής της για περισσότερο από ένα αιώνα. Το Κρεμλίνο έχει ορίσει την ενεργειακή ασφάλεια ως πρωταρχικό παράγοντα της εθνικής ασφάλειας της Ρωσίας, ειδικά από τότε που εσωτερικοί και διεθνείς κρατικοί και πολιτικοί δρώντες θέτουν υπό αμφισβήτηση τη συνεχή αύξηση της δύναμης του ενεργειακού της τομέα. Κατά τη διάρκεια της Ρωσικής ιστορίας ο ενεργειακός τομέας της χώρας παρουσίαζε περιοδικές αυξομειώσεις. Η διαχείριση αυτού του κύκλου έχει αποτελέσει το κεντρικό πυρήνα της Ρωσικής εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής από την εποχή της Τσαρικής εποχής⁸.

Η Ρωσία είναι μία εγγενώς ευάλωτη χώρα η οποία είναι περικυκλωμένη από άλλες Μεγάλες Δυνάμεις και η εδαφική διαμόρφωση της γεωγραφικού της χώρου, δεν παρέχει φυσικές γραμμές άμυνας από στρατιωτικές απειλές. Επιπλέον, η Ρωσία είναι μία χώρα αχανής, κατά το μεγαλύτερο μέρος της ακατοίκητη λόγω των ιδιαίτερα δύσκολων κλιματικών συνθηκών και περιλαμβάνει στην εθνική της επικράτεια πληθυσμούς που προέρχονται από ποικίλες και διαφορετικές εθνότητες, οι οποίοι παραδοσιακά αντιτίθενται στην κεντρική εξουσία της Μόσχας.

Οι παραπάνω παράγοντες επιβάλλουν στη Ρωσία ορισμένες αναγκαιότητες προτεραιότητες με σκοπό τη διατήρησή της ως κρατική οντότητα και ως περιφερειακή δύναμη. Ως εκ τούτου, πρώτη προτεραιότητα αποτελεί η κοινωνική της ενοποίηση κάτω από μία ενιαία εξουσία. Ακολουθεί η εξάπλωση και επιβολή της επιρροής της στις άμεσα γειτονικές της χώρες για δημιουργία ζώνης ασφάλειας (buffer zone) ενάντια σε άλλες μεγάλες δυνάμεις. Η δημιουργία της πρώην

⁸ Goodrich L., Lanthemann M.: The Past, the Present and Future of Russian Energy Strategy, ηλεκτρονικό περιοδικό του STRATFOR Global Intelligence, *GEOPOLITICAL WEEKLY*, (12 Φεβ 2013), (<http://www.stratfor.com/weekly/past-present-and-future-russian-energy-strategy>)

Σοβιετικής Ένωσης αποτελεί στην πράξη το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής προτεραιότητας. Τέλος η εκμετάλλευση των φυσικών ενεργειακών πηγών αποτελεί για τη Ρωσία συνεχή προτεραιότητα για την επίτευξη ισορροπίας με τις Μεγάλες Δυνάμεις πέρα από την περιφέρειά της.

Η χρησιμοποίηση από τη Ρωσία της ενέργειας ως όργανο ισχύος στις χώρες της ζώνης ασφαλείας διαφέρει από χώρα σε χώρα και κυμαίνεται από τον έλεγχο παραγωγής ενέργειας (όπως έκανε παλιά στο Αζερμπαϊτζάν και στο Καζακστάν) έως τη χορήγηση φτηνών ενεργειακών προμηθειών και τον έλεγχο της υποδομής μεταφοράς ενέργειας. Η ευρεία κάλυψη από τα μέσα Μαζικής Ενημέρωσης των κρίσεων των ετών 2006 και 2009 στις σχέσεις μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας για τις τιμές προμήθειας φυσικού αερίου, υπογράμμισαν με τον καλύτερο τρόπο, την αυξανόμενη πολιτικοποίηση της ενεργειακής ασφάλειας όχι μόνο σε περιφερειακό αλλά και σε διεθνές επίπεδο⁹.

Χαρακτηριστικό επίσης είναι το παράδειγμα των πρόσφατης πολιτικής σύγκρουσης ΗΠΑ-ΕΕ και Ρωσίας των μηνών Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου 2013, σχετικά με την απόφαση της Ουκρανίας να απορρίψει τη σύναψη συμφωνίας ειδικής εταιρικής σχέσης με την ΕΕ και να αποδεχθεί την υπογραφή συμφωνίας με τη Ρωσία στις 17 Δεκεμβρίου 2013. Η συμφωνία προβλέπει σημαντική μείωση των τιμών προμήθειας της Ουκρανίας με φυσικό αέριο από τα 400\$ στα 268\$ ανά 1000 κυβικά μέτρα, καθώς και μεγάλη οικονομική βοήθεια ύψους 15 δις\$¹⁰. Κατά τη άποψη του περιοδικού *Economist*, ο Πρόεδρος της Ρωσίας πέτυχε «ακριβή» σε οικονομικό κόστος πολιτική και διπλωματική νίκη απέναντι στην ΕΕ, χωρίς όμως από την άλλη μεριά ο Πρόεδρος της Ουκρανίας κ. Γιανούκοβιτς να υπογράψει τη συμφωνία σύνδεσης της χώρας του με την «Ευρασιατική Τελωνειακή Ένωση» (*Eurasian Customs Union*)¹¹.

γ. Ρωσική ενεργειακή πολιτική από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης μέχρι το τέλος της πρώτης δεκαετίας του 2000

Μετά τη διάλυση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 η Ρωσική ενεργειακή βιομηχανία βρισκόταν σε απόλυτη αποδιοργάνωση. Η απελευθέρωση της ενέργειας, που ξεκίνησε από την εποχή του Μιχαήλ Γκορμπατσώφ τη δεκαετία του '80, έλαβε ακραία χαρακτηριστικά επί προεδρίας του Μπόρις Γιέλτσιν τη δεκαετία του '90. Ως αποτέλεσμα, η παραγωγή μειώθηκε στο μισό και ο Ρωσικός ενεργειακός τομέας μοιράσθηκε ανάμεσα σε ξένες εταιρείες και σε μία μικρή ομάδα Ρώσων ολιγαρχών, που εκμεταλλεύθηκαν την κατάσταση και έγιναν οικονομικοί κροίσοι μέσα σε λίγα χρόνια.

Η κατάσταση άλλαξε ριζικά με την ανάληψη το έτος 2000 της προεδρίας της Ρωσίας από τον Βλαντιμίρ Πούτιν. Από τις πρώτες προτεραιότητες του νέου προέδρου ήταν η κρατικοποίηση του μεγαλύτερου μέρους του ενεργειακού τομέα

⁹ Rousseau R.: Russia's Energy policy: Expanding Influence, ηλεκτρονικό περιοδικό *Diplomatic Courier* (30 Οκτ. 2013), (<http://www.diplomaticcourier.com/news/topics/energy/1863-russia-s-energy-policy-expanding-influence>)

¹⁰ (<http://www.theguardian.com/world/2013/dec/17/ukraine-russia-leaders-talks-kremlin-loan-deal>)

¹¹ Russia and Ukraine: Putin's expensive victory. *Economist*, (23 Δεκ 2013), (<http://www.economist.com/news/europe/21591897-under-its-current-government-ukraine-may-be-prize-not-worth-winning-putins-expensive-victory>)

κάτω από στενό δημόσιο έλεγχο. Έτσι δημιουργήθηκαν τρεις μεγάλες δημόσιες εταιρείες η Gazprom, η Rosneft και Transneft, με αποτέλεσμα το Κρεμλίνο να γίνει πιο αποτελεσματικό και επιθετικό στις διαπραγματεύσεις συμβολαίων προμήθειας ενέργειας με τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και της Ευρώπης, αναγκάζοντάς τες να αποδέχονται την παροχή μεγάλων ποσοτήτων πετρελαίου και φυσικού αερίου καταβάλλοντας πολύ υψηλές τιμές. Φυσικά ο κυριότερος λόγος για το γεγονός αυτό ήταν η απουσία εναλλακτικών ενεργειακών προμηθειών εξαιτίας του μονοπωλίου της Ρωσίας. Επίσης, η Ρωσία ξεκίνησε τη διακοπή ενεργειακών προμηθειών σε συγκεκριμένες αγορές αποδίδοντας την ευθύνη στις χώρες μεταφοράς όπως η Ουκρανία, με σκοπό την εξυπηρέτηση της εξωτερικής της πολιτικής.

Τα τεράστια έσοδα που αποκόμισε η Ρωσία από την πώληση ενέργειας, στην πρώτη δεκαετία του 2000, λόγω των πολύ υψηλών τιμών πετρελαίου και φυσικού αερίου παγκόσμια, διοχετεύτηκαν σε μεγάλο βαθμό στον πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό, και στρατιωτικό τομέα με άμεσο αποτέλεσμα την εξασφάλιση πολιτικής σταθερότητας στη χώρα.

Ακόμη, η ενεργειακή της πολιτική βοήθησε τη Ρωσία να αυξήσει την επιρροή της στις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και ανάγκασε την Ευρώπη να μείνει μακριά από κάθε είδους ενέργεια που θα εμπόδιζε την αναβίωσή της ως Μεγάλης Δύναμης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ο πόλεμος το πέντε (5) ημερών τον Αύγουστο του 2008 με την επέμβαση της Ρωσίας στη Νότια Οσσετία, υπενθυμίζοντας στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ ότι κάθε γεωπολιτικός σχεδιασμός στον Παρευξείνιο χώρο χωρίς τη συμμετοχή της Ρωσίας δεν είναι αποδεκτός. Ήταν η πρώτη φορά, μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991, που η Ρωσία εκδήλωσε με τον πιο επίσημο τρόπο την επιθυμία της να παίξει το ρόλο του κράτους που θα επεμβαίνει για την αποκατάσταση εγγενών αδικιών από κακή εφαρμογή του Διεθνούς Δικαίου¹².

δ. Σημερινή ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας - Προκλήσεις

Κορυφαία ανησυχία της Ρωσίας σήμερα είναι το ευάλωτο της οικονομίας της λόγω των διακυμάνσεων στις τιμές πετρελαίου και φυσικού αερίου. Περίπου τα μισά από τα έσοδα του Ρωσικού κρατικού προϋπολογισμού προέρχονται από προσόδους πωλήσεων ενέργειας και οι επιπτώσεις θα είναι σοβαρές για την κυβέρνηση, αν οι τιμές ενέργειας σημειώσουν περαιτέρω πτωτική πορεία. Ακόμη η Ρωσία προσφέρει τώρα πιο φτηνές τιμές φυσικού αερίου στις μεγαλύτερες χώρες κατανάλωσης της Ευρώπης, ως μέτρο παρεμπόδισης υλοποίησης των σχεδίων κατασκευής αγωγών μεταφοράς ενέργειας από την περιοχή της Κασπίας μέσω εναλλακτικών διαδρομών.

Επίσης, όσο θα μειώνονται τα παγκόσμια αποθέματα υδρογονανθράκων τόσο θα αυξάνεται ο διεθνής ανταγωνισμός για τα ενεργειακά αποθέματα της Ρωσίας και της Κεντρικής Ασίας. Αυτό θα έχει ως άμεσο αποτέλεσμα την αύξηση της έντασης στις σχέσεις μεταξύ των χωρών εισαγωγής και των χωρών προμήθειας ενέργειας. Η παράγοντας αυτός απεικονίζεται πλέον πολύ καθαρά στη νέο «Δόγμα Εξωτερικής Πολιτικής της Ρωσικής Ομοσπονδίας», που υπογράφηκε από τον Πρόεδρο Πούτιν στις 12 Φεβρουαρίου 2013 και αντικαθιστά το αντίστοιχο που

¹² Markedonov S.: The Big Caucasus: Consequences of the “Five Day War”, Threats and Political Prospects, *ICBSS, Xenophon Paper*, No. 7 (2009), σελ. 9.

υπογράφηκε από τον Πρόεδρο Μεντβέντεφ τον Ιούλιο του 2008¹³. Το υπόψη δόγμα δημιουργεί τη βάση για την δράση της Ρωσίας στο Διεθνές Εξωτερικό περιβάλλον το ελάχιστο μέχρι το 2018, με βασική επικέντρωση στην πρόσβαση στις ενεργειακές πηγές παγκόσμια καθώς και στις περιοχές πιθανής εκδήλωσης στρατιωτικών συρράξεων.

Με την τοποθέτηση της πρόσβασης στις περιοχές ύπαρξης αποθεμάτων υδρογονοανθράκων στο κέντρο της Ρωσικής ενεργειακής ασφάλειας, η Ρωσία θα συνεχίσει να παραμένει εξαρτώμενη από τα ορυκτά καύσιμα όχι μόνο για τη δική της ενεργειακή επάρκεια αλλά και ως πηγή εσόδων από την πώληση αυτών. Η βιωσιμότητα αυτής της προσέγγισης χρειάζεται περεταίρω εξέταση, ειδικά υπό το πρίσμα της συνεχιζόμενης μείωσης των τιμών των υδρογονοανθράκων και τις επιπτώσεις που έχει αυτό στον εθνικό προϋπολογισμό της Ρωσίας, στα σχέδια εκσυγχρονισμού, καθώς στην έρευνα και αξιοποίηση νέων πεδίων πετρελαίου και φυσικού αερίου.

Ζητήματα Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η ενεργειακή ασφάλεια είναι προϋπόθεση για την οικονομική σταθερότητα και ως εκ τούτου αποτελεί κορυφαία προτεραιότητα για τις οικονομίες των ΗΠΑ και της ΕΕ¹⁴, οι οποίες χρειάζονται οικονομικά προσιτές ενεργειακές προμήθειες από συνεπείς προμηθευτές, η δε προμήθειά τους να εξασφαλίζεται, στην ιδανική της μορφή, από ποικιλόμορφες μορφές ενέργειας και πολλαπλές διαδρομές αγωγών μεταφοράς.

Η περιοχή της Κασπίας Θάλασσας κίνησε το ενδιαφέρον της Δύσης λόγω της ύπαρξης στην περιοχή αυτή μεγάλων ενεργειακών κοιτασμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου. Κατά τη διάρκεια της Σοβιετικής εποχής όλες οι διαδρομές μεταφοράς ενέργειας, από τα προαναφερθέντα κοιτάσματα του Αζερμπαϊτζάν, του Καζακστάν, του Τουρκμενιστάν και του Ουζμπεκιστάν, κατευθύνονταν προς την περιοχή της σημερινής Ρωσικής Ομοσπονδίας.

Η Ρωσία έχει αντιταχθεί στο μέγιστο βαθμό στα σχέδια κατασκευής αγωγών μέσω νέων διαδρομών μεταφοράς πετρελαίου και φυσικού αερίου από τα πεδία άντλησης της Κασπίας προς τις χώρες κατανάλωσης της Ευρώπης. Επίσης, η Ρωσία δεν επιτρέπει στις ξένες πετρελαϊκές εταιρίες πρόσβαση στο δικό της δίκτυο αγωγών για χρήση της επιπλέον δυνατότητας μεταφοράς που έχουν. Η μονοπωλιακή συμπεριφορά της Ρωσίας στη μεταφορά πετρελαίου και φυσικού αερίου έχει δημιουργήσει στους περισσότερους από τους καλύτερους της πελάτες, με πιο σημαντικό την ΕΕ, μεγάλη ανησυχία και ανασφάλεια για τη συνεχιζόμενη ενεργειακή εξάρτησή τους από αυτή.

Ως αποτέλεσμα, η ΕΕ σε συνεργασία με άλλες χώρες κατανάλωσης υποστήριξε πολύ ενεργητικά τη διαφοροποίηση των διαδρομών των αγωγών από την Κασπία και

¹³ Rousseau R.: Russia's Energy policy: Expanding Influence, ηλεκτρονικό περιοδικό *Diplomatic Courier* (30 Οκτ. 2013), (<http://www.diplomaticcourier.com/news/topics/energy/1863-russia-s-energy-policy-expanding-influence>)

¹⁴ Ariel Cohen and Conway Irwin: U.S. Strategy in the Black Sea Region, *Backgrounder (Executive Summary)*, No.1990 (2006), σελ. 3.

τον Καύκασο στα σημεία κατανάλωσης ενέργειας της Ευρώπης. Ο Παρευξείνιος χώρος, όπως έχει ήδη αναφερθεί, αποτελεί μία σπουδαία «λεωφόρο» για τη μεταφορά πετρελαίου και φυσικού αερίου από τη Μέση Ανατολή και την Κασπία στην Ευρώπη, ενώ ο στρατηγικός ρόλος της Τουρκίας ενισχύεται γιατί η γεωγραφική της θέση της επιτρέπει να αναδειχθεί σε κύριο παράγοντα εξασφάλισης της διαφοροποίησης των διαδρομών μεταφοράς ενέργειας. Πολλά σημερινές μελέτες θεωρούν την Τουρκία ως ένα «αγωγό», κυριολεκτικά και μεταφορικά, για τη μεταφορά ενεργειακών προμηθειών από Ανατολή στη Δύση.

Επιδιώξεις του NATO

«Ένας πιο δυναμικός, περισσότερο συνεκτικός ρόλος του NATO στην ενεργειακή ασφάλεια δεν μπορεί να αναδυθεί από μόνος του. Πρέπει να αποτελέσει μέρος μιας ευρύτερης προσπάθειας ενίσχυσης του ρόλου του NATO ως μηχανισμού διαβούλευσης πέρα από τις στρατιωτικές-επιχειρησιακές ανησυχίες»¹⁵.

Στα χρόνια που πέρασαν, η ενεργειακή ασφάλεια εξελίχθηκε σε κύριο θέμα του διαλόγου για τη διεθνή ασφάλεια και υπάρχει ευρύτατη παραδοχή ότι η εξασφάλιση της ομαλής ενεργειακής προμήθειας των χωρών, εκτός της στρατιωτικής, έχει ξεκάθαρα και διάσταση ασφαλείας. Ως εκ τούτου, το NATO ως Οργανισμός ασφαλείας έχει μεγάλο ρόλο να διαδραματίσει στο θέμα αυτό.

Το νέο Στρατιωτικό Δόγμα που υιοθετήθηκε το 2010 από τη Συμμαχία¹⁶ δεν προσφέρει μόνο μια ανάγλυφη περιγραφή της αυξανόμενης ευπάθειας των Συμμαχικών ενεργειακών προμηθειών, αλλά επίσης αναθέτει στο NATO να «αναπτύξει την ικανότητα να συνεισφέρει στην ενεργειακή ασφάλεια, συμπεριλαμβανομένης της προστασίας κρίσιμων υποδομών, περιοχών και γραμμών διακίνησης των ενεργειακών προμηθειών, της συνεργασίας με τους εταίρους και των διαβουλεύσεων μεταξύ των Συμμάχων πάνω στην βάση των στρατηγικών εκτιμήσεων και του σχεδιασμού για έκτακτη ανάγκη»¹⁷.

Παρ' όλα αυτά τα κράτη μέλη του NATO προσεγγίζουν την ενεργειακή ασφάλεια με αρκετή επιφυλακτικότητα λόγω αποκλινόντων εθνικών συμφερόντων. Καθώς η ενεργειακή ασφάλεια σε μεγάλο βαθμό θεωρείται ότι είναι ένα εθνικό οικονομικό θέμα, πολλά κράτη δεν επιθυμούν να συζητήσουν το θέμα αυτό στα πολυεθνικά φόρα και συνεχίζουν να κάνουν ατομικές συμφωνίες με προμηθευτές ενέργειας. Αυτό αποτελεί αδυναμία για το NATO γιατί δημιουργεί προβλήματα στην κατάρτιση ενεργειακής πολιτικής

Η προσεκτική προσέγγιση του NATO στην ενεργειακή ασφάλεια οφείλεται επίσης στο γεγονός ότι το θέμα είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένο με την Ρωσία, η οποία αποτελεί χώρα κλειδί στην προμήθεια ενέργειας στην Ευρώπη. Οι απόψεις των Συμμάχων διαφέρουν ως προς την εξωτερική και ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας λόγω του διαφορετικού βαθμού ενεργειακής εξάρτησης από αυτήν. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η Γερμανία που προμηθεύεται ενέργεια απευθείας από τη Ρωσία με υποθαλάσσιο αγωγό μέσω της θάλασσας της βαλτικής καθώς επίσης και η

¹⁵ Michael Ruhle, Head of the Energy Security Section in NATO's Emerging Security Challenges Division: NATO and Energy Security: Article in *NATO REVIEW Magazine*, (2011).

(http://www.nato.int/docu/review/2011/Climate-Action/Energy_Security/EN/index.htm)

¹⁶ (http://www.nato.int/docu/review/2011/Climate-Action/Energy_Security/GR/index.htm)

¹⁷ (https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/33694/AJP01D.pdf)

Ουγγαρία που διαφοροποιήθηκε από την επίσημη θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για να εξασφαλίσει την απρόσκοπτη παροχή ενέργειας από τη Ρωσία.

Ένας τρίτος λόγος για την επιφύλαξη του NATO είναι το γεγονός ότι με την ενεργειακή ασφάλεια ήδη ασχολείται ένας σημαντικός αριθμός Διεθνών Οργανισμών όπως η ΕΕ, η Διεθνής Υπηρεσία Ενέργειας και ο ΟΑΣΑ. Ο πιο βασικός όμως λόγος για αυτήν της επιφυλακτικότητα βρίσκεται μέσα στον ίδιο το χαρακτήρα του NATO ως Οργανισμού ασφαλείας που κυρίαρχα ταυτίζεται με τα στρατιωτικά μέσα. Οι επιλογές του NATO για να επιλύσει τις παραπάνω αδυναμίες είναι περιορισμένες επειδή δεν είναι σε θέση να κάνει τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις στις αγορές καθώς και επενδύσεις σε υποδομές που θα αμβλύνουν το πρόβλημα¹⁸. Όμως το NATO παίζει ήδη σημαντικό ρόλο στην ενεργειακή ασφάλεια προστατεύοντας κύριες ενεργειακές υποδομές και αγωγών διακίνησης και επιπλέον, δύναται να παίζει σημαντικό ρόλο στο μέλλον με τη διάδοση γνώσης που αφορά στις αναδυόμενες προκλήσεις ενεργειακής ασφαλείας.

Το NATO αποδίδει μεγάλη σημασία στο θέμα της ασφαλείας της ενέργειας και ως εκ τούτου έχει δημιουργήσει στο Διεθνές του Επιτελείο το Τμήμα Ενεργειακής Ασφαλείας που το έχει εντάξει στην οργανωτική δομή της νέας «Διεύθυνσης Αναδυόμενων Προκλήσεων Ασφαλείας». Αποστολή του υπόψη Τμήματος είναι «να εκτιμήσει και να εκθέσει τις απειλές και τους κινδύνους που αφορούν στις υποδομές ενέργειας και αγωγών προμήθειας και να βοηθήσει στην προετοιμασία και δυνατότητα της Συμμαχίας να αντιμετωπίσει μία ενεργειακή κρίση».

Συμπερασματικά, το NATO αποδίδει μεγάλη σημασία στη διάσταση της ενεργειακής ασφαλείας για τη διατήρηση της διεθνούς ασφαλείας και ιδιαίτερα, στη σπουδαία γεωπολιτική σημασία του Παρευξείνιου χώρου για την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης. Αυτό αντικατοπτρίζεται στις αλληπάλλληλες επεκτάσεις του NATO προς τα ανατολικά με την είσοδο στη Συμμαχία χωρών με ακτές στη Μαύρη Θάλασσα όπως η Βουλγαρία και η Ρουμανία, καθώς και μέσω σύναψης ειδικών σχέσεων συνεργασίας με τις υπόλοιπες χώρες της περιοχής. Ως παράδειγμα, αναφέρουμε την πρόσφατη επίσκεψη του Προέδρου του Αζερμπαϊτζάν İlham Aliyev στην έδρα του NATO στις Βρυξέλλες την 15 Ιανουαρίου 2014 κατά την οποία ο Γενικός Γραμματέας του NATO δήλωσε ότι: «η Συμμαχία είναι αποφασισμένη στην επανέναρξη του πολιτικού διαλόγου με το Αζερμπαϊτζάν συμπεριλαμβανομένων στρατηγικών θεμάτων όπως η ενεργειακή ασφάλεια και η καταστολή της τρομοκρατίας»¹⁹.

Επίλογος

Η γεωπολιτική αξία του Παρευξείνιου χώρου ως μιας φυσικής ενεργειακής γέφυρας ανάμεσα στις χώρες προμήθειας (Ρωσία-Κεντρική Ασία) και τις πιο σημαντικές αγορές κατανάλωσης της ΕΕ, ιδιαίτερα υπό το πρίσμα της διαρκούς ρευστότητας του σημερινού παγκόσμιου γεωπολιτικού περιβάλλοντος, είναι αναμφισβήτητη μεγάλη. Τα πρόσφατα πολιτικά γεγονότα στην Ουκρανία

¹⁸ Dan Milstein: Energy Security and NATO: A view from Whashington, *NATO REVIEW Magazine*, (2012)

(<http://www.nato.int/docu/review/2012/Food-Water-Energy/Energy-Security-NATO/EN/index.htm>)

¹⁹ (http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_106152.htm)

αποδεικνύουν στον ύψιστο βαθμό τη μεγάλη γεωπολιτική διάσταση της ενέργειας στον υπόψη χώρο.

Η περιοχή αυτή που είναι στρατηγικά τοποθετημένη μεταξύ της Δυτικής Ευρώπης, της Κεντρικής Ασίας και της Μέσης Ανατολής, έχει μεγάλη σημασία στην εθνική ασφάλεια της Ρωσίας και την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης. Ως εκ τούτου, θα εξακολουθήσει να είναι περιοχή μεγάλου ενδιαφέροντος για τους εκάστοτε κρατικούς δρώντες στη διεθνή πολιτική σκακιέρα και θα αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς χώρους στις μελλοντικές μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες ενεργειακές γεωπολιτικές.

Ο ενεργειακός τομέας αποτελεί έναν από τους πυλώνες της εθνικής ασφάλειας της Ρωσίας και συντελεί στην επίτευξη της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής της σταθερότητας. Είναι βασικός παράγοντα αύξησης της δύναμής της και ως εκ τούτου το νέο δόγμα της Ρωσικής εξωτερικής πολιτικής επικεντρώνεται στην ακώλυτη πρόσβαση στις παγκόσμιες ενεργειακές πηγές.

Η υιοθέτηση από την ΕΕ νέας πολιτικής ενεργειακής ασφάλειας, με ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη *διαφοροποίησης (diversification)* ως προς τις χώρες προμήθειας για την κάλυψη των ενεργειακών της αναγκών, θα βοηθήσει σημαντικά στην απεξάρτησή της από τη Ρωσία ως το αποκλειστικό μέχρι τώρα κύριο προμηθευτή ενέργειας. Ο στρατηγικός ρόλος της Τουρκίας στην υλοποίηση της παραπάνω πολιτικής είναι καίριας σημασίας με αποτέλεσμα να τείνει να καταστεί ο σημαντικότερος κόμβος στα δίκτυα μεταφοράς ενέργειας από την Κεντρική Ασία και Μέση Ανατολή προς την Ευρώπη.

Βιβλιογραφία

- Alexandros Yannis: The European Union and the Black Sea Region, *ICBSS*, Policy Brief, No. 7, (2008), σελ. 1
- Alexandrova-Arbatova N.: Regional Cooperation in the Black Sea Area in the Context of EU-Russia Relations, *ICBSS*, Xenophon Paper, No. 5 (2008), σελ. 9 Barysch Katinka.: Turkey's role in European energy security, *Centre for European Reform, essays*, (2007), σελ. 8
http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/essay_turkey_energy_12dec07-1381.pdf
- Burcu Gultekin-Punsmann: Black Sea Regional Policy Approach: A Potential Contributor to European Energy Security, *ICBSS*, Policy Brief, No. 6, (2008), σελ. 1
- Cohen A. and Conway I: U.S. Strategy in the Black Sea Region, *Backgrounder (Executive Summary)*, No. 1990 (2006), σελ. 1
- Goodrich L., Lanthemann M.: The Past, the Present and Future of Russian Energy Strategy, ηλεκτρονικό περιοδικό του STRATFOR Global Intelligence, *GEOPOLITICAL WEEKLY*, (12 Φεβ 2013), (<http://www.stratfor.com/weekly/past-present-and-future-russian-energy-strategy>)
- King C: *The Black Sea: A History* (Oxford University Press, USA, 2004) σελ. 6 Markedonov S.: The Big Caucasus: Consequences of the "Five Day War", Threats and Political Prospects, *ICBSS*, Xenophon Paper, No. 7 (2009), σελ. 9
- Milstein D.: Energy Security and NATO: A view from Whashington, *NATO REVIEW Magazine*, (2012) (<http://www.nato.int/docu/review/2012/Food-Water-Energy/Energy-Security-NATO/EN/index.htm>)
- Rousseau R.: Russia's Energy policy: Expanding Influence, ηλεκτρονικό περιοδικό *Diplomatic Courier* (30 Οκτ 2013),

(<http://www.diplomaticcourier.com/news/topics/energy/1863-russia-s-energy-policy-expanding-influence>)

Ruhle M.: NATO and Energy Security: Article in *NATO REVIEW Magazine*, (2011)

(http://www.nato.int/docu/review/2011/Climate-Action/Energy_Security/EN/index.htm)

Woehrel S.: Russian Energy Toward Neighboring Countries, *Congressional Research Service*, (2010), σελ. 22

http://assets.opencrs.com/rpts/RL34261_20100322.pdf

Russia and Ukraine: Putin's expensive victory. *Economist*, (23 Δεκ 2013),

(<http://www.economist.com/news/europe/21591897-under-its-current-government-ukraine-may-be-prize-not-worth-winning-putins-expensive-victory>)

(http://www.nato.int/docu/review/2011/Climate-Action/Energy_Security/GR/index.htm)

(http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_106152.htm)

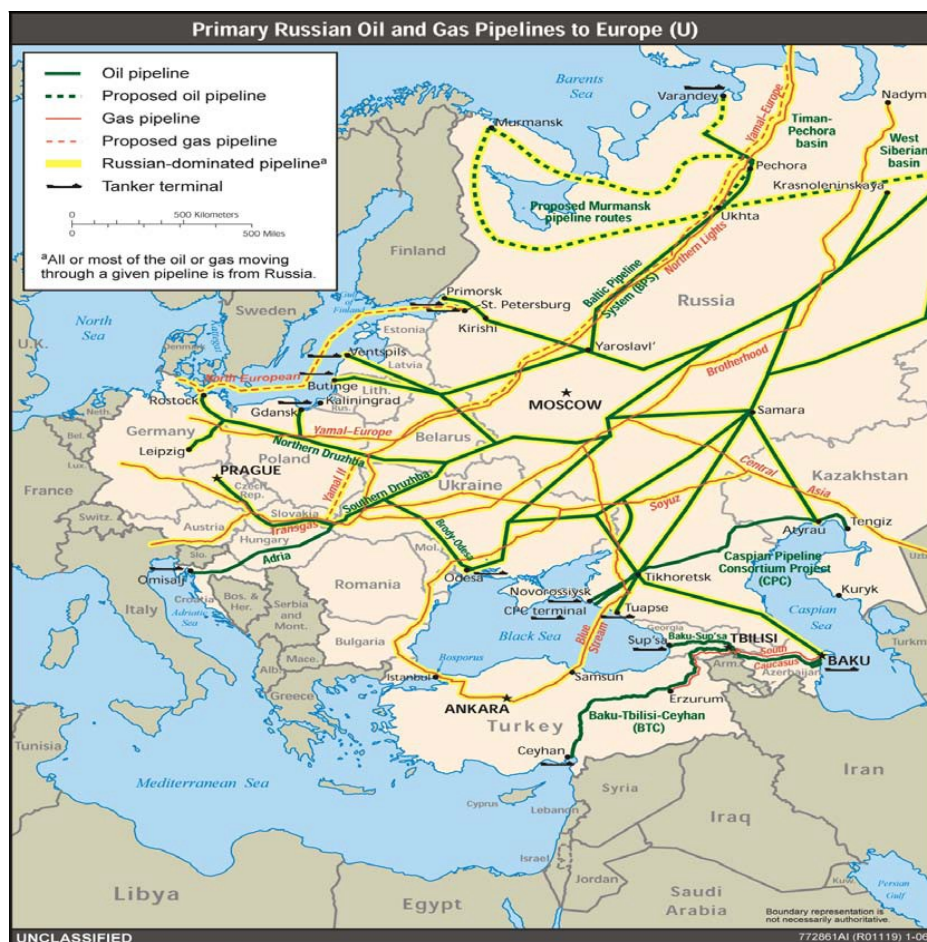
(https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/33694/AJP01D.pdf)

Το Ρωσικό Δόγμα περί «Εγγύς Εξωτερικού», εφημερίδα *ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ*, (17-8-2008),

(<http://www.makthes.gr/news/world/22654/>)

ΧΑΡΤΗΣ ΚΥΡΙΩΝ ΡΩΣΙΚΩΝ ΑΓΩΓΩΝ

ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΠΕΤΡΕΛΑΙΟΥ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟΥ ΑΕΡΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

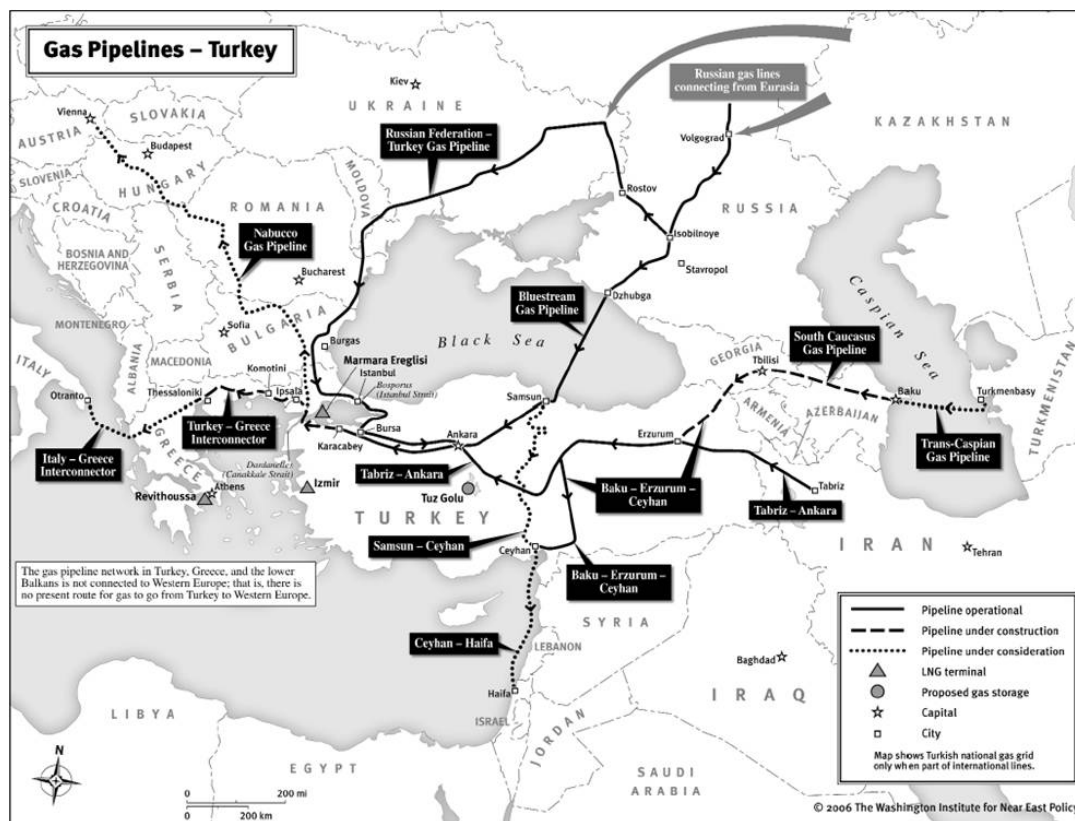

Πηγή: Woehrel S.: Russian Energy Toward Neighboring Countries, *Congressional Research*

Service, (2010), σελ. 22

http://assets.opencrs.com/rpts/RL34261_20100322.pdf

ΧΑΡΤΗΣ ΑΓΩΓΩΝ ΦΥΣΙΚΟΥ ΑΕΡΙΟΥ ΠΟΥ ΔΙΕΡΧΟΝΤΑΙ Ή ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΝΑ ΔΙΕΛΘΟΥΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

Πηγή: Barysch Katinka.: Turkey's role in European energy security, *Centre for European Reform, essays*, (2007), σελ. 8

[http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/essay_turkey_ene rgy_12dec07-1381.pdf](http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/essay_turkey_energy_12dec07-1381.pdf)